

חנה מרון בהצגה "הצל" לפי סיפור של הנס כריסטיאן אנדרסון, התיאטרון הקאמרי, 1949. לצל יש חיים משל עצמו: צילום: סטודיו וילר

שיגעון בגוף ראשון

לא קל לקרוא את "צללים", ספר נטול קתריזיס שבמרכזו דמויות לוקות בנפשן. אבל נושאו החריג וכתיבתה יוצאת הדופן של גבי זיו הופכים אותו ליצירה ספרותית מרעננת

עלית קרפ

צללים

גבי זיו

הוצאת פרדס, 107 עמודים, 59 שקלים

דמה כי כוחו הגדול של "צללים" טמון ביכור לתה של המחברת, גבי זיו, ליצור אווירה מימטית להלך רוחו של אדם הלוקה כנפשו. לעתים קרובות מנסים סופרים ליצור אווירת שומקום ושומאיש מכל מיני סיבות, לפעמים כדי לחדד את הרעיון שלפיו יצירה היא אלגורית ולפעמים כדי לומר איזו אמת חד משמעית על הקיום האנושי. היומרות הללו נעדרות מספרה של זיו, וטוב שכך, אף על פי שהעלילה מתרחשת במקום שאינו לגמרי ברור וגם גיבוריה מאופיינים רק באופן חלקי. מה שמעניין בספר הזה הוא העולם המסוכסך והמבולבל המתואר על ידי דמויות שבורות בגוף ראשון, שדרכן חושפת המחברת מציאות טורדת שלוה, מטורפת ומעוותת.

זה לא רק מעניין אלא גם מרענן, משום שגם מטורפי הספרות העברית מסופרים בדרך כלל באמצעות מספר יודע כל, מספר בגוף שלישי ששולט בהם ובמעשיהם, ומצליח להביט בהם

המשך בעמוד 6

שיגעון בגוף ראשון

המשך מעמוד 4

המוסד לחולי נפש סנט לוק בלונדון, איור מהמאה ה-19. תחושת פיצול בין הגיבור ובין צלו

מתוך עולמו הנורמלי ולאזן את חייהם המסוכסכים כים בתיאורים שמעקרים מהם את מהות טירופם. אם זיו היתה מסתפקת בכך, היה "צללים" דו"ח רפואי או מסמך שמתאים לוועדות השמה של עובדים סוציאליים. הוא ממש לא כזה. "צללים" הוא יצירה יוצאת דופן בנוף הספרותי העברי, וגם כזאת שהמחברת שלה מודעת לאפשרויות האמ"צעים הספרותיים העומדים לרשותה ומשתמשת בהם בלי לפגום באותנטיות של הספר.

זיו משתמשת בשני אמצעים ספרותיים עיקריים. הראשון הוא שצלו של אדם הוא בעל רצון נות וחיים משל עצמו, ישות שלעתיים רצונית עולים בקנה אחד עם אלה של בעליה ולעתיים מנוגדים להם. בספר הזה יש צל נורא במיוחד, שמתחיל כשומר של אלכס, בעליו, אבל בהמשך הופך את עורו, מתנגד לאלכס, רודף אותו, נלחם בו ומביא אותו לעברי פי פחת.

הרעיון שלפיו צלו של אדם הוא בעל חיים משל עצמו לא נולד אצל זיו. היצירה המפורסמת ביותר שעוסקת בנושא היא "הצל", סיפורו של הנס כריסטיאן אנדרסן. באתר "בן יהודה" מופיע תרגום ארכאי וקשה לקריאה של דוד פרישמן, שתירגם את הסיפור מאנגלית בראשית המאה הקודמת. הסיפור עוסק באדם שהגיע מארצות הקור לארצות החום ולא יכול היה להתמודד עם האקלים הנורא ששרר בארץ סאליה הגיע, ומשום כך צימצם את פעילותו לשעות הערב והלילה. פתאום הוא הכחין שצלו מנהל למעשה חיים נפרדים מאלה שלו.

בדומה, גם אלכס מבחין בכך שצלו הפנה לו עורף: "הצל ניצב לידי. הוא ארוך, דק ושחור. לפעמים נדמה לי שהוא שקוף. סביבו חלל דחוס כמו מעטפת כהה וסמיכה. גופו הצר משנה צורה. כשהוא נעלם אני מכועת. קורא לו. הוא מחליק בגמישות, נעמד לצדי וצוחק צחוק קטוע. 'אל תדאג, אל תדאג, הוא נוהם לחלל וחוזר על המלים. אני נושם לרווחה' (עמוד 7). אט אט מתברר כי הצל, שבתחילה נראה כדמות שתומכת באלכס, הופך פניו ומתחיל לפעול נגדו, לסכל את כוונותיו ולהפריע לו ככל יכולתו. האם אלה הם פניה של מחלת הנפש? האם תחושת הפיצול בין הגיבור ובין צלו היא שמסמלת אותה? אולי בתשובה לבלבול הזה ממקמת המחברת את העלילה בבית חולים לחולי נפש, שאליו מגיעים שני גיבוריה – אלכס וזיו אהובתו, איש איש בדרכו. האמצעי השני שמשמש את זיו הוא הרשומון, אמצעי טכני על פניו, שבאמצעותו מספרת כל דמות את סיפוריה בנוף ראשון. אמצעי זה מאפשר לקורא להתרשם מהשיגעון הבלתי מתווך, שיגעון מיד ראשונה, וזיו מיטיבה לתאר אותו. דווקא האופן השבור, המסוכסך והמבולבל שבו מתארת לזיו את עולמה מתווך את חוויית הטרורף לעולמם של הבריאים יותר מכל אמירה ברורה: "פתאום נתקלתי באשה גדולה. הבגדים שלה היו צבעוניים וקעקוע ענק כיסה את גופה. כששאלתי אותה לדרך היא ענתה לי בקול עבה ומפחיה. 'אולי זה גבר', חשבתי ומיהרתי לברוח" (עמוד 22). הבלבול שאוחז בגיבורה, שבדיוק לפני רגע הצליחה להגיע לאיזון שלווה נפש קצרה אחרי שגנבה איזון גניבה פעוטה מחנות, מלווה אותה

זהו ספר ארס-פואטי, שמציג את העובדה שלעתיים קרובות מקורו של היופי האמנותי בסבל רב, ושאף על פי כן לא כל סבל ייהפך בסופו של דבר לאמנות

ותוקף אותה שוב ושוב. מה מקורו של הבלבול הזה? זו שאלה שאין עליה תשובה בספר, ממש כפי שזיו אינה טורחת לציין את מקורו של הצל המתפצל מגופו של מי שמטיל אותו. החללים הללו בעלילה מעוררים את סקרנותו של הקורא. למרבה המזל, אין בספר הזה הסברים מלומדים שהיו הופכים אותו לספר דידיקטי ומקהים את עוצמתו.

גם עלילת "צללים" אינה עלילה מקובלת, אף על פי שהיא כתובה בלשון ברורה ושהגיבורים שלה מספרים את סיפורם בפשטות. אלכס נולד בארץ רחוקה לאם חד הורית. הוא היה ילד מוזר וחריג, שגופו ארוך וכפוף והוא נהג להיזהר מק"בוצות של נערים שנהגו להתנכל לו. כבר בילדותו פיתח יחסים עם צלו, אלא שבאותם ימים סבר כי הצל שומר עליו. אמו היתה פסלת ידועה, אבל היא סירבה ללמד את בנה לפסל ודרשה ממנו ליצור קשר עם בני אנוש אחרים, רעיון שהספר עוד יעסוק בו בשלב מאוחר יותר. למעשה, רק אחרי שמחלתו תפרוץ הוא יירפא ממנה וימצא נחמה מסוימת ביחסים עם כלב ועם אדם אחר שיגלה כי גם הוא אמן.

כך מציגה זיו את הרעיון שלפיו סערת הנפש היא אם היצירה האמנותית, ושרק סובלימציה תוכל להפוך את אותה סערה לאמנות. הספר, אם כן, אינו חושף רק את עולמם של חולי נפש, אלא הוא גם ספר ארס-פואטי, שמציג את העובדה שלעתיים קרובות מקורו של היופי האמנותי בסבל רב, ושאף על פי כן לא כל סבל ייהפך בסופו של

דבר לאמנות.

גם לזיו היא נערה מוזרה מאוד. בכדידותה היא מגדלת חתולים כביתה ונפשה הסוערת ניתנת להרגעה רק בשתי דרכים: גניבות קטנות וחסרות משמעות וכדורים משני תודעה, שבעבורם היא נאלצת לגנוב כבר חפצים משמעותיים יותר, כמו אחד מתכשיטיה של אמו של אלכס, שבה היא מטפלת. איך היא נגמלת מאותם חומרים? מה בדיוק מרגיע אותה כמעשי הגניבה? גם השאלות הללו נותרות פתוחות, וזלת מה שאומר הרופא שמטפל בה, שייתכן כי הצורך שלה בגניבה נובע מאיזון ריק שאופף את חייה. תוכנה קטנה ורבת משמעות לחייהם של מכורים באשר הם.

הקורא שתר אחרי סיפור אהבה שמסתיים לכאן או לכאן עתיד להתאכזב, משום שבסבך העלילות הבלתי פתורות של "צללים" גם נושא זה אינו ממוצה. אין לו סוף אמיתי, אלא רק הפוגה זמנית שבה מגלה הגיבור את כוחו כאמן.

לא קל לקרוא ספר שבמרכזו דמויות שכורות, שאין בו קתרזיס ושנקודות האור המבצבצות ממנו הן מעטות כל כך, אך אולי דווקא משום כך חשוב לקרוא אותו. חריגותו התמטית לצד חריגותו הסגנונית רק מעצימות את האתגר שהוא מציב לקוראים. לכן טעויות ההגה והעריכה הרכות בין דפי הספר מצערות שכתתיים: הכלב המקשקש בונבו, "בעל חי" או שלל מירכאות שנפתחות ולא נסגרות. אלה פוגמות מאוד בחוויית הקריאה.

עלית קרפ